Opvoeden
in humanistische geest

door
M. KNOOP
Leraar Paedagogiek

ve Humanistisch Verbond, Weerdsingel O.Z. 80, Utrecht

Prijs f 0.30

VOORWOORD.

Deze brochure — die oorspronkelijk als Zondagochtendtoespraak in vele bezinningsbijeenkomsten is uitgesproken — heeft ten doel om ouders, leerkrachten, jeugdleiders, theoretische paedagogen enz. aan het denken te zetten over één van de kernproblemen van het Humanisme.
Opbouwende kritiek, aanvullingen, vragen en dergelijke, die de bezinning op dit urgente onderwerp kunnen verder brengen, zal de schrijver zeer gaarne in ontvangst nemen.

Deventer. M. KNOOP.

Opvoeden in humanistische geest

Wanneer we gaan denken over bovenstaand onderwerp, dan komen dadelijk twee problemen naar voren. In de eerste plaats: is opvoeden eigenlijk wel iets, waar je je druk over moet maken? Is het wel iets, dat doordacht en overdacht moet worden en zo ja, wat is dan opvoeden in humanistische geest? Zoals iedereen weet, kan men nog maar al te vaak de mening beluisteren, dat toch eigenlijk wel iedereen opvoeden kan. En dat de quintessens van wat opvoeden eigenlijk is, iedereen van nature wel heeft meegekregen.
Het zou dan zo iets zijn als: opvoeden waait je wel aan. Het komt vanzelf met de kinderen van anderen in de school en de jeugdbeweging of met je eigen kinderen in het gezin.
Om goed te leren biljarten echter, gaat men eerst de theorie van het groene laken bestuderen, en daarna aan het oefenen. Bij voetbal is ook kennis van de spelregels (dus theorie) vereist. Met de teelt van eigenbouw tabak, kocht je eerst een kweekwijze en ging dan aan de slag. Wie een hond iets wil bijbrengen, wordt lid van een kynologenclub of koopt een boekje over dierpsychologie. Kortom, overal zien we theorie en practijk, bezinning en ervaring hand in hand gaan. Op bijna ieder terrein beseft men dit.
Maar voor het opvoeden van kinderen vindt lang niet iedereen dit vanzelfsprekend. Daarvoor hoeft men niet te studeren, of voorgelicht worden, dat gaat wel van zelf! Opvoeden kan immers iedereen!
Iedereen heeft toch Vader- en Moederinstincten, opvoedersdriften en ten slotte leren kun je het toch niet. Je hebt het of je hebt het niet. En dan neemt iedereen natuurlijk van zich zelf aan, dat zij of hij het heeft.
Men vergeet echter maar al te vaak:

„Vater werden ist nicht schwer
Vater sein dagegen sehr."

„Julchen", Wilhelm Busch

Daarom, ondanks die vaak gehoorde mening, moet ik U zeggen, dat opvoeden een probleem is, waartoe men theoretisch kan worden voorbereid.
Natuurlijk heeft de één voor de oplossing van opvoedingsproblemen grotere begaafdheid dan de ander. Dit is ook zo t.a.v. muziek, poëzie, wiskunde, talen enz. Doch evenals in deze vakken, kan ook in de opvoeding iedereen het tot een dragelijke hoogte brengen.

Iedereen kan van de inzichten van de besten van de vorige generaties en van de huidige leren. Van hun positieve verworvenheden en van hun fouten en mislukkingen.
Om dat efficiënt te doen, moet men boeken gaan lezen, cursussen volgen en zich door vaklieden in de opvoedkunde laten voorlichten.
Wij moeten allemaal, natuurlijke en beroepsopvoeders, — omdat we met levend materiaal omgaan — leren van de theoretische paedagogiek.

In ieder vak beseft men de grote waarde van de theorie. Geen enkel jong natuurkundige zal men alleen vanuit de practijk de lange weg van Archimedes via Newton naar de atoomenergie laten afleggen.
Integendeel, men bereidt hem aan de hand van de theorie principiëel en systematisch voor.
In de opvoeding echter accepteren nog heel velen het ouderschap, zonder enige voorbereiding, als een procesverbaal na een roekeloze daad.

Davids lanceerde voor de oorlog het mopje: „Vroeger hadden kinderen snotneuzen, nu hebben snotneuzen kinderen".
Over het woordje vroeger kan men in dit grapje discussiëren, over de tragiek echter niet.
Want, wat weet een groot deel der ouders van de diverse leeftijdsfazen, die hun kinderen doormaken, van bewuste speelgoedkeuze, van straffen, van sexuele voorlichting en -opvoeding, van dat probleem, waar de gehele moderne democratie mee staat of valt — van het probleem van opvoeden tot denken, gevoelen en handelen onder eigen verantwoordelijkheid?

Hoe velen zijn in deze, en aanverwante problemen, volkomen het slachtoffer van brutale zakenreclame of de speelbal hunner driften en dan wordt het kind de bliksemafleider, waarop de onweersbui inslaat.
Men kent hun naam, legio; velen, velen!

Opvoeden is dus een werkzaamheid, die ons niet vanzelf aanwaait. Zelfs niet de begenadigde opvoeders. — De diamant moet geslepen worden. — Het moet ontwikkeld worden en ook theoretisch worden doordacht. Want, misschien geldt nergens sterker dan in de opvoeding, dat er niets practischer is, dan een goed doordachte theorie. Er wordt in ons land veel te weinig bewust en principiëel opgevoed. Dit geldt voor kleine kring (gezin en familie), doch dit geldt ook voor ruimer verband (school, jeugdbeweging, amusementsindustrie, staat en maatschappij).

Het woord van Prof. Dr. I. C. van Houte, professor in de paedagogiek in Amsterdam:
„De Nederlandse opvoeding is niet aan verstarring ontkomen, omdat de opvoeder, het doet er niet toe in welk opzicht hij opvoeder mag zijn, 's levens diepgang onvoldoende heeft gepeild", is een hard, maar waar woord.
Iedereen kan bij enig nadenken uit alle levenskringen bezwarend bewijsmateriaal voor deze stelling aandragen.
Het Humanistisch Verbond bespeurt dit opvoedkundig tekort ook bij het buitenkerkelijk deel van ons volk. Niet uitsluitend daar. Integendeel!
Doch het Humanistisch Verbond richt zich allereerst tot diegenen, die los staan van godsdienst en kerkgenootschappelijke vormgeving. Het Verbond tracht aan één vierde deel, dus meer dan 2.000.000 mensen van ons volk lering en leiding te geven.
Het Humanistisch Verbond distantiëert zich scherp van godsdienst en kerkgenootschap.
De godsdienstige mens doordenkt en beleeft de wezenlijke mysteries van het leven vanuit de visie God en Schepsel. De Schepper — een persoonlijke God — spreekt in zijn Geschapenheid zijn Schepsel strikt particulier en intiem-persoonlijk toe. God is voor de (Christelijke) godsdienstige mens een persoonlijke God. De godsdienstige mens beleeft de wezenlijkheden van zijn leven van uit de ik—Gij relatie. Voor de godsdienstige mens komt het meest wezenlijke licht uit één stad, het verlossende heil van één figuur en ligt dé Waarheid bij wijze van genade, geopenbaard in één boek. Voor het Christendom is de stad Jeruzalem, de figuur Jezus, het boek de Bijbel. Voor andere godsdiensten ligt dit trio op hetzelfde niveau. Even eenzijdig, even gesloten, even dogmatisch. Het Humanisme, zowel in het verleden als het moderne Humanisme uit het heden wijst dit af. Het Humanisme poneert, alle kennis is menselijke, dus relatieve kennis. Alle waarheid, goedheid en gerechtigheid is menselijke waarheid, goedheid en gerechtigheid. Dus niet absoluut en daarom onvolkomen. Het Humanisme zegt, de mens heeft de neiging tot het absolute en is er op uit om strikt persoonlijke dingen onpersoonlijk voor te stellen. Het kleine kind thuis zegt niet: „Ik vind dat mooi, doch „Dat is mooi".
Een persoonlijke uitspraak, krijgt een onpersoonlijk accent. En vele mensen weten in het geheel niet meer, dat eigenlijk aan „Dat is slecht" ten grondslag ligt, „Ik vind dat slecht".
Eén van de grootste hebbelijkheden van de mens is de neiging, om strikt persoonlijke dingen onpersoonlijk te stellen

en te verabsoluteren. Terwijl die dingen eigenlijk toch zo door en door persoonlijk en relatief zijn.
De diepere zin van leven, dood, verleden, toekomst enz. kan de Humanist dan ook nooit onpersoonlijk en absoluut duiden. De zin „Geschapen naar zijn beeld", leest de Humanist van uit de mens en hij acht de persoonlijke God een projectie van uit de mens op het hemels neteldoek der zgn. oneindigheid.
De Godsdienstige mens leeft van uit de ik—Gij verhouding. De Humanist van uit de ik—Het relatie. Ik en het Leven, het Zedelijke, het Opdrachtgevende. De godsdienst is een gesloten leer en denkt in dogma's.
Het Humanisme is een open levens- en wereldbeschouwing en stelt het vrije denken centraal.
De godsdienst belijdt de Heilige en de Absolute. Het Humanisme rangeert het geloof niet op dood spoor, doch spreekt van en leeft van uit hét Heilige en hét Absolute.
Het Humanisme brengt nooit alle licht, heil en wijsheid terug tot één stad, één figuur, één boek. Integendeel het poneert, dat overal waar de mens zich inzet voor zijn geloof en zijn opdracht, licht straalt. Het Humanisme erkent Jezus en de Bijbel en Jeruzalem gaarne als één der uitgangspunten van waaruit een cultureel patroon over de wereld wordt geweven, doch het stelt daar Laotze, Boedha, Socrates, Bruno, Gandhi, Schweitzer enz. ogenblikkelijk naast.

Hoe kan er nu van uit deze Humanistische visie opgevoed worden?
Zoals U bekend is, rust het opvoedkundig denken in ons land kerkgenootschappelijk op drie zuilen. De Rooms-Katholieke, de Orthodox en de Vrijzinnig Protestante. Daarnaast staan nog wel kleinere kringen, als b.v. de Joodse en voor de oorlog de socialistische, doch die willen we in deze algemene beschouwing buiten discussie laten. Men beseft b.v. hoe langer hoe meer, dat het socialisme geen levens- en wereldbeschouwing is, doch een politiek-economische visie, waarin voor R.-Katholieken en Protestanten en Humanisten plaats is. Het socialisme is dus meer een citadel, van waaruit men de maatschappij tracht te corrigeren, dan een tempel waarin men een antwoord kan krijgen op de laatste en diepste levensvragen.
Het Humanistisch Verbond stelt de situatie aldus: R. Katholicisme, Orthodox Protestantisme, Vrijzinnig Protestantisme, Humanisme.
Vanzelfsprekend heeft elk van deze vier levensovertuigingen

een klein deel geestelijke elite en een groter deel geestelijke onderwereld. De geestelijke elite — niet uit te drukken in titels, diploma's, rang of stand — tracht levensbeginselen en levenspractijk tot een eenheid te maken; de geestelijke onderwereld zijn de trage meelopers, sleurmensen en alleen maar administratieve leden.
Wanneer men één van deze vier mensbeschouwingen naar haar onderwereld beoordeelt, is men natuurlijk onwaar.
Rooms-Katholicisme, Orthodox en Vrijzinnig Protestantisme hebben ieder hun eigen gedachten over het kind, over het doel van de opvoeding en over de middelen om met dat kind, dat doel te bereiken.
Zij gedrieën accentueren, dat de mens in zonde is ontvangen en geboren en uit zich zelf niet tot enigerlei goed in staat is. Het doel van deze drie geloven is, opdat „de mens Gods volmaakt zij, tot alle goed werk volmaakt toegerust". 2 Tim. 4 : 17.

Wat stelt het Humanisme hier tegenover?
Laten we uit de veelheid van problemen die zich bij dit onderwerp voordoen, er drie uitkiezen.
N.l. het kind, het doel van de opvoeding en de opvoedingsmiddelen.
Humanistische opvoeding is voor alles: bewuste opvoeding, principiëel en wil practisch toepasbaar zijn in de concrete situatie. Ze wil niet dogmatisch zijn, doch open naar alle kanten.
Het kind is een wezen, dat bepaald wordt door erfelijkheid en omgeving, d.w.z. door aangeboren eigenschappen, milieu en opvoeding.
In fototaal gezegd, is het kind een negatief.
De opvoeding ontwikkelt dit negatief, drukt het af. Het kind is niet, volgens humanistisch denken, verdoemd vanuit het derde voorgeslacht, doch wel is het mede bepaald door de eeuwenlange stroom van generaties, wier vlees en bloed het in de meest letterlijke zin is en waarmee qua familie- en qua voornaam ook nog uiterlijk zijn verbond bezegeld wordt.
De humanistische opvoedkunde weet, dat de mens een schakel is. Een schakel in de tien, honderdduizenden jaren, die geweest zijn en de tien, honderdduizenden jaren, die nog volgen zullen. Dit schakel-zijn geeft adel, verleent keur.
Doch ook geeft deze adel de wetenschap, dat er verplichtingen worden opgelegd. Want, doordat de jonge mens mede-erfelijk product is, stelt de Humanist grote eisen aan de opvoeding vóór de geboorte, voor het huwelijk en waarschuwt

hij zeer tegen „kiembedervende" invloeden als nicotinemanie, alcoholmanie en prostitutie.
Doch de mens is niet alleen schakel tussen verleden en toekomst.
De mens is niet alleen aanleg, hij is ook nu, ogenblik, heden, d.w.z. product van bewuste en meer nog van onbewuste opvoeding. Hoé het cliché, het negatief wordt afgedrukt speelt een grote rol.
De ene fotograaf maakt meer van ons amateurkiekje dan de ander. Zo kan ook de ene opvoeder meer van het kind maken, dan de ander.
Scherp stelt de humanist het feit vast, dat in de totaliteit van het leven de mens pas mens wordt door het levende contact met de medemens.
Wij kunnen ons zelf niet vinden, als we niet in communicatie treden met de ander.
Door het contact in het gezin, in de buurt, op school, in de jeugdbeweging, in de arbeidssituatie wordt de mens pas waarlijk mens.
Daarom speelt de sfeer in al die levenskringen zo'n belangrijke rol. De mens wordt volgens humanistisch denken, niet mens door het geloof in één verlossende figuur, doch wel wordt de mens waarlijk mens door de medemens.
Gezinssfeer, de stijl van een buurt, de finantiële en sexuele hygiëne in het gezin, of het gezin volledig is (Vader niet in een kamp, Moeder niet uit werken), of het huis de stulp der liefde is, die het gezinsleven omgeeft, dat alles speelt een belangrijke rol.

De humanistische opvoeder loopt niet achter maankalverachtige idealen aan. Hij is wetenschappelijk ingesteld en realistisch georiënteerd.
Hij constateert dat 2½ % van ons volk zwakzinnig is, 25 % onder normaal (dus nooit een zesklassige lagere school volledig kan aflopen), 45 % normaal, 25 % begaafd en 2½% zeer begaafd is. D.w.z. dat we sterk moeten selecteren in practische en theoretische intelligentie.
D.w.z. dat 27½ % voor theoretische studie van V.G.L.O. en U.L.O. tot aan de hogeschool in aanmerking komt. D.w.z. dat ons onderwijs in het algemeen meer vormend, dan intellectueel afgestemd moet zijn en dat dus onze school, krant, radio en film niet te moeilijk van vormgeving moet zijn. West-Europa moet oppassen voor een woordencultuur. Ons onderwijs moet zich hoeden voor een verintellectualisering, die de massa niet verdraagt.

Het kind is dus aanleg; verder vorming door het milieu en niet verdoemd van uit het voorgeslacht, noch zalig door het geloof in één dogmatische figuur, doch wel mens in wording, die mens kán worden door de medemens. Daarom is beleven — onder de sterren en tussen de bloemen, zoals het vignet van het Humanistisch Verbond typeert — belangrijker dan alleen maar kennis happen.
De moderne mens moet oppassen voor het feit, dat hij door intellectuele verschraling, meer kent dan hij kan.

Het doel van humanistische opvoeding is de volledige, harmonische mens. De mens, die zo volledig mogelijk door de medewerking van de medemens tot ontwikkeling is gebracht, als zijn aanleg het toelaat. „Word, wie je eigenlijk in diepste wezen bent". Word geen clichétype, geen filmtype, geen cafetariatype, geen partijpolitiektype, geen bepaald jeugdbewegingstype; maar word, wie je eigenlijk bent. Dat wil zeggen, word mens en word die mens, die je in diepste wezen bent. Die enig is. Die nooit geweest is en die nooit weer komt. En kom op de plaats, waar jij met je theoretische of practische aanleg hoort. Niet door vitamine C (connectie), niet via het aanslagbiljet van je pa, of via dressuur en examendril, maar waarheen je door vrije zelfontplooiïng en innerlijke rijping naar toe groeit. Kom op een plaats, waar je volgens je diepste wezen je ontplooien kunt. Waar je dienen kunt. Elke arbeid in liefde verricht en bouwend aan de vrije gemeenschap van harmonische mensen, is edel en onontbeerlijk. Daarom eist humanistische opvoeding, dat gezin, buurt, school, jeugdbeweging, staat en maatschappij, een dusdanig klimaat hebben, dat de mens er zich harmonisch ontwikkelen kán.
Een gezin, waar een permanente kijfsfeer hangt, waar de sexuele en finantiële hygiëne totaal in de war is, waar door het inwoningsprobleem de psychische hygiëne verpest wordt, waar door te kort aan geld en slaap- en woonruimte het kind een radicaal foutief gedrags- en gewoontenpatroon krijgt, is funest voor dat kind, voor andere kinderen, voor de cultuur van het volk, voor het culturele aroma van (laten we zeggen) 1960, 1970, wanneer die kinderen de volwassenen zullen zijn. Een school, haveloos qua verf op banken enz., waar uit boekjes van 1910 (met enige spellingen ten achter) gewerkt wordt, waar soms pubers voor 40 à 50 kinderen staan, die wat gebouwen betreft wel eens een hok is, zo'n school verspert de weg naar de ontwikkeling van de harmonische mens. We

zullen in dit verband helemaal niet uitweiden over de opschorting tot eventueel 1950 van het achtste leerjaar, waardoor tegen ruim 70% van ons volk met 12 à 13 jaar wordt gezegd: „Je vorming is voltooid, je bent uitgeleerd, je kunt gaan!"
Ook hierdoor worden de volwassenen van 1960 en 1970 „gevormd". Humanistisch opvoedkundig denken stelt scherpe eisen aan gezin, school, buurt.
De buurt hoort een kleuterschool te hebben, een speeltuin, een speelstraat, waar van 's middags 4 tot half acht het verkeer uit geweerd wordt, opdat de jeugd daar spelen kan. Wijk- en clubhuizen behoren geen unicum te zijn.
De jeugdbeweging moet attractief gemaakt worden en het beste deel der volwassenen, dient hier mede als leiders of adviseurs aan mede te werken. Want ook hier zien we vaak, dat pubers pubers leiden en vormen.
De volwassenen dienen zich op de opvoeding te bezinnen. Zij dienen de milieu's, waar de jeugd opgroeit op het peil van de twintigste eeuw te brengen! Nog maar al te vaak leeft het kind in middeleeuwse en primitief menselijke milieu's!
Humanistische paedagogiek waarschuwt dringend voor het aftanken van jeugdenthousiasme. Tankt ze niet af, tank ze bij. Knijp ze niet uit en ontgoochel ze niet. Geef de kinderen geen onnodige spanningen! Voed ze op tot zelfstandig denken, handelen, en emotioneel beleven. Kweek belangstelling voor het goede, het schone, het ware, het heilige. Niet door een preekje en een praatje, doch door het levende voorbeeld. Het grote middel in de opvoeding is de gewetensvorming. En nu is volgens de Humanist het geweten geen Goddelijke vonk, doch wel een medeweten omtrent goed en kwaad, dat aan de hand van idealen en normen, zich ontwikkeld heeft en zich nog steeds ontwikkeld. Gewetensvorming is sterk afhankelijk van tijd, plaats en gewetensbegaafdheid van de mens. Ook speelt de leeftijd van het kind, van de mens in het algemeen een grote rol. Opvoeden is gewetensvorming. En om dit geweten te vormen kan leed (natuurlijk leed en onnatuurlijk leed), straf en schuldgevoel zeer louterend werken.
Straf kan voor een Humanistische opvoeder nooit wraak zijn. Het woord van Lamech, dat door het Oude Testament dreunt, zeventig maal zeven keer zal ik gewroken worden is niet des Humanists.
Ook niet het principe van de vergelding „oog om oog, tand om tand", noch het afschrikkende voorbeeld stellen, acht de Humanist een redelijk en zedelijk verant-

woorde straf. Straf moet zijn verbetering. Daarom mag straf niet vergroven, doch moet ze verfijnen. Daarom mag er nooit aan de lopende band gestraft worden, omdat daardoor het kind dood gecorrigeerd wordt. Straf mag geen gewoonte zijn. Het moet het allerlaatste zijn waar de opvoeder naar grijpt en niet het eerste. Iedereen, die straft moet weten, dat degeen die straft, zelf mede als oorzaak aan het strafbare ten grondslag ligt.
Er moet eens voor een rechtbank gezegd zijn door een delinquent „De maatschappij is meer schuldig aan mij, dan ik aan de maatschappij". Dit geldt ook wel eens voor de verhouding ouders, kinderen en voor de verhouding leerkrachten, leerlingen. Elke opvoeder moet oppassen, dat hij in de straf niet eigen spanningen en conflicten (gekwetste ijdelheid, heersersdriften) op het kind uitleeft. Daarom is de slechtste straf, de straf, die de band tussen opvoeder en kind dubieus of nog erger, stuk maakt.
Weet wel, dat dan de gestrafte terug komt.

Straffen is een specifiek menselijke functie. Aan de wortel van de mensheid staan in vele mythen en oude verhalen, gestraften. Adam, Eva, Lucifer, Prometheus. Straf moet zinvol zijn. Dan kan haar (straf) leed louterend werken, omdat ze dan het schuldgevoel in de mens in werking zet.
Natuurlijk zijn er in dit schuldbesef bepaalde lagen. Er is verschil tussen criminele schuld (aanhouding wegens rijden zonder brandend achterlichtje), morele schuld (suiker snoepen, ongezien, alleen in de kamer), politieke schuld (mede verantwoordelijk zijn) en de filosofische schuld, die zegt, dat iedereen aan alles schuldig is.

Eén der hevigste oorzaken van benauwend schuldgevoel is de andere sexe en de sexualiteit. Er gaan stromen jonge mensen met hongercomplexen aan voorlichting het leven in. Het ooievaarverhaal, de boerenkoolhistorie, onanie, te lang slapen op de slaapkamer der ouders, dubbelzinnige mopjes, filmprikkels, badnummers van tijdschriften midden in de winter, beeldromans enz., maken dit terrein tot een bron van ellende. Vele opvoeders spelen hier een afschuwelijke struisvogelpolitiek. Immers, een deel der Nederlandse opvoeders is er geniaal in geslaagd het probleem van de sexuele voorlichting en van de sexuele opvoeding volkomen dood te zwijgen.
Kinderen en jonge mensen gaan in een ongezonde kramphouding t.a.v. dit probleem de wereld in en treden daar de andere sexe vaak bedorven tegemoet. De straat, de muur, het

perverse vriendje, het bedorven vriendinnetje licht voor en treedt op als informatiebureau.
En, we moeten goed weten, dat elke dag de behoefte aan voorlichting in deze groter wordt.
In de eerste plaats, omdat de jonge mens, door voeding, hygiëne, lichamelijke ontwikkeling, sexuele prikkels van film, krant en radio, voortdurend eerder lichamelijk volwassen wordt. De geslachtelijke rijpheid vervroegt zich meer en meer. In 1880 menstrueerde een meisje gemiddeld met 15 à 16 jaar, in 1910 met 14 à 13 jaar en thans geschiedt dit met 12 à 11 jaar.
En deze vervroeging zet door. Wie hier blijft ooievaren en de ogen sluit, is blind en speelt met de sexuele hygiëne van de jonggehuwden van 1960 en 1970.
Humanistische paedagogiek is principiëel en is realistisch. Ook op dit terrein.

Het Humanisme heeft dus naast Rooms Katholieke, Orthodox Protestantisme en Vrijz. Protestantisme een eigen woord te spreken over kind, opvoedingsdoel en opvoedingsmiddelen. Onder de allerbeste paedagogen vindt men ook Humanisten. We denken in ons land aan de hoogleraren Pos (lid van het hoofdbestuur van het Verbond), Mennicke, Oldewelt, aan Theo Tijssen, aan A. H. Gerhard en vele anderen.
Het Humanistisch Verbond wil ook op het gebied van de opvoeding leiding geven, wakker schudden (waar dat nodig is) en bewust maken.
Zij eist bewuste beroepskeuze, opdat er vreugde zij bij het werk, zij eist actieve cultuurpolitiek, opdat de amusementsindustrie (film, radio, pers) de jonge mens het beste voorzet. Zij vraagt ruim baan voor het edelste en beste der jeugd zelf.
De humanistische opvoeder waarschuwt: schend de mens niet, schend de jonge mens niet. Want de mens, die als kind geschonden en vertrapt wordt, trapt straks schendend terug. Als streber in de politiek, als tyran in het gezin, als bulldog voor de klas, als sadist in het kamp, als fielt op het werk.
Geef daarom de kinderen medeverantwoordelijkheid en medezeggenschap. Voed ze reeds vroeg op, in de belevende sfeer, tot innerlijke democratie.

De opvoeder kan niet alles! Hij kan lang niet alles voorkomen. Echter wel veel. Evenals de medicus niet alles genezen kan en voor onoplosbare problemen staat, zo is ook de situatie van de opvoeder.

De humanistische opvoeder weet, dat de mens de mens veel leed zal kunnen besparen, al zal er vanzelfsprekend altijd natuurlijk leed blijven. Ook al omdat de dood mede centraal staat tussen de mensen, en dat groei altijd pijn met zich mede brengt. Zowel lichamelijke als geestelijke groei!
Max Scheler zegt ergens, dat elke diepere bewustwording over het leed gaat.

Men heeft gezegd, dat er zonder God geen mogelijkheid op moraal is en dat de mens die zonder God leeft vroeg of later tot beestachtigheid moet vervallen. Tevens houdt men de jeugd in ons land de keuze voor tussen God of chaos.
Doch aan het einde van dit betoog zal elke onbevooroordeelde lezer getuigen: gezegend een jeugd die in handen valt van bewuste, humanistische opvoeders. D.w.z. van opvoeders, die open staan naar alle kanten, die zich bijtanken aan wat de besten in hun edelste momenten hebben doordacht en beleden.
Wie de problemen zo ziet, als wij ze in deze studie stelden, is het Humanistisch Verbond dankbaar, dat het verzamelen blaast. Het modern Humanisme is geen fondantweeë roomsoes; modern Humanisme is agressief Humanisme, is Humanisme met haar op de tanden.
Omdat de verdogmatisering de vrije gedachte weer klem poogt te zetten en het open beleven weer tracht te versmoren. Het Humanistisch Verbond is een tempel voor geestelijke bijtanking en het is een citadel van waaruit ieder van antwoord wordt gediend, die de erfenis der mensheid, der humaniteit — die ouder is dan welke godsdienst met haar paar duizend jaren dan ook — schendt of beledigt.
Zoals de mens waarlijk mens wordt door de medemens, zo wordt de Humanist waarachtig Humanist door de mede-Humanist, d.w.z. in het Humanistisch Verbond.

Humanisme en opvoeding zijn zijde en keerzijde van één ereteken. Het ereteken, dat de mens kan worden, n.l. de harmonische, volledige mens.
Humanisme en opvoeding zijn binnenwereld en vormende activiteit van de mens, die tracht waarlijk mens te zijn. Van de mens, die tracht zo goed, zo waar, zo rechtvaardig, zo liefdevol te zijn als een mens dat maar zijn kan en die het altijd weer probeert met zich zelf en met de medemens, om te groeien naar het beeld dat lokt, het ideaal van de volledige, harmonische mens.

Aanbevolen boeken.

Principiële studies zijn:

Prof. Dr. H. J. Pos:
Opvoeding van humanistisch standpunt in E.N.S.I. deel I, 1946

Prof. Dr. H. Oldewelt:
Wijsgerige overdenkingen betreffende zielkunde en opvoeding, 1946

De plaats van de mens in de totaliteit van het leven, 1945

Boeken vol practische raadgevingen zijn:

Dr. R. Dreikurs
Hoe voed ik mijn kind op, 1948

Koos Vorrink:
Om de vrije mens der nieuwe gemeenschap, 1933
(vooral de puberteitsleeftijd)

Hoewel niet humanistisch van opzet, zijn toch als eerste eenvoudige kennismaking zeer bruikbaar:

Prof. R. Casimir:
Langs de lijnen van het leven, z.j.

Prof. Dr. H. W. F. Stellwag:
Moeilijkheden bij de opvoeding, 1948